فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال سوم، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۳، پیاپی۱۰
صفحات ۱۱۱-۸۷

تحلیل موانع متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی در روستاهای مرزی شهرستان مریوان

علی‌اکبر عنابستانی*، دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه فردوسی مشهد، ایران.
سیدهادی طیب‌نیا، استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران.
حمید شایان، استاد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه فردوسی مشهد، ایران.
محمدرضا رضوانی، استاد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تهران، ایران.

دریافت مقاله: ۱۳۹۲/۶/۲۲ پذیرش نهایی: ۱۳۹۳/۷/۱۰

چکیده
مهم‌ترین ویژگی ساختار اقتصادی روستاهای کشور، فقدان تنوع در بسترهای اقتصادی و فرصت‌های شغلی است. در این راستا، رویکرد متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصاد روستایی به‌عنوان راهکاری مفید که بسیاری از نظریه‌پردازان توسعه به‌منظور کاهش اثرات این ساختار و در چارچوب الگوی توسعه پایدار بر آن تأکید دارند، ارائه شده است. هدف تحقیق، تحلیل موانع متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی در روستاهای مرزی است. این تحقیق بنابر هدف، کاربردی است و روش انجام آن توصیفی- تحلیلی می‌باشد. جامعه آماری، روستاهای شهرستان مریوان بوده است. از میان روستاهای شهرستان، روستاهای واقع شده در فاصله ۱۰ کیلومتری از مرز عراق با توجه به تأثیرپذیری از مرز به‌عنوان نمونه در نظر گرفته شد و ۱۸ روستا به‌عنوان نمونه انتخاب گردیده است. جهت تعیین تعداد خانوارهای نمونه از فرمول کوکران استفاده گردید و ۳۳۴ خانوار تعیین شده است. به‌منظور بررسی و تجزیه و تحلیل اطلاعات از نرم‌افزارهای Excel و SPSS استفاده شده است. نتایج نشان داد که در روستاهای مورد مطالعه میزان تنوع در فعالیت‌ها، بسیار کم است. همچنین، ضرایب بتا استاندارد شده مربوط به ساختارهای نهادی - مدیریتی برابر با ۰/۵۷۷ به‌دست آمده است که نسبت به سایر متغیرهای مستقل وارد شده در مدل رگرسیون دارای بیشترین مقدار می‌باشد. بنابراین می‌توان گفت که از میان موانع موجود، موانع نهادی- مدیریتی، عمده‌ترین مانع فراروی متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی روستاها بوده است.

واژگان کلیدی: متنوع‌سازی فعالیت‌ها، اقتصاد روستاهای مرزی، توسعه پایدار روستایی، شهرستان مریوان.

* Email: anabestani@um.ac.ir

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-03-29]

۱) مقدمه

حوزه‌های روستایی به‌عنوان قاعده نظام و فعالیت ملی، نقش اساسی در توسعه ملی ایفا می‌کند؛ چرا که توسعه پایدار سرزمین در گرو پایداری نظام روستایی به‌عنوان زیرنظام تشکیل دهنده نظام سرزمین است و پایداری فضاهای روستایی در ابعاد مختلف می‌تواند نقش مؤثری در توسعه منطقه‌ای و ملی داشته باشد. اگر در جریان پیشرفت و توسعه فضاهای روستایی وقفه‌ای ایجاد شود، آثار و پیامدهای آن نه تنها حوزه‌های روستایی، بلکه مناطق شهری و در نهایت کلیت سرزمین را دربر خواهد گرفت (رضوانی،۱۳۸۲: ۲). در ساختار اقتصادی نواحی روستایی کشورهای مختلف، کشاورزی محور اساسی تأمین معیشت به‌شمار می‌رود (طاهرخانی،۱۳۷۹: ۲۱). مهم‌ترین ویژگی چنین ساختاری، فقدان تنوع در بسترهای اقتصادی و فرصت‌های شغلی، خصوصاً برای نیروی انسانی رو به افزایش روستایی است که تا حدودی نشأت گرفته از نوع نگرش به روستا و سیاست‌گذاری‌های دولتی و عوامل درونی روستا می‌باشد. چنین ساختار اقتصادی و شغلی در نواحی روستایی، مسائل خاصی را به‌دنبال داشته است که از جمله آن‌ها می‌توان به انعطاف کمتر در مقابل نوسانات کوتاه مدت اقلیمی، نوسان قیمت محصول در زمان برداشت، محدودیت‌های بازاریابی و بازاررسانی محصول، وابستگی بهره‌برداران به محیط خارج از روستا و بازارهای خارجی، وجود بیکاری آشکار و پنهان، کاهش بازده سرمایه، تخریب منابع طبیعی پایه، آسیب‌پذیری اقتصاد روستایی و بی‌ثباتی منابع درآمدی، تضعیف اقتصاد و فرهنگ روستایی، مهاجرت روستایی و حاشیه‌نشینی اشاره کرد (جوان و همکاران،۱۳۹۰: ۱۹). روستاهای کشور به علت اتکای شدید بر کشاورزی و درآمدهای حاصل از آن و همچنین نداشتن منابع اشتغالی و درآمدی غیر از کشاورزی، دارای اقتصاد ضعیف و آسیب‌پذیری است. بخش کشاورزی به علت الگو و کیفیت کشت، محدودیت و غیرقابل افزایش بودن مقدار زمین‌ها، امکان افزایش درآمدی چندانی ندارد. بنابراین، تأمین منابع درآمدی دیگر با توجه به توان‌ها و موانع هر منطقه از کشور، جهت تنوع بخشی اقتصادی به اقتصاد روستایی برای افزایش توان نگه‌داشت جمعیت روستا و به‌عبارتی، پایداری جمعیت روستایی، ضروری به نظر می‌رسد.

از سوی دیگر، مناطق مرزی به دلیل تماس با محیط‌های گوناگون داخلی و خارجی، دارای ویژگی‌های خاصی است؛ وجود مبادلات و پیوندهای فضایی دوسوی مرز بین کشورهای مجاور و آسیب‌پذیری و تهدیدات مختلف در این مناطق، اهمیت ویژه‌ای را در فرآیند برنامه‌ریزی‌های توسعه، امنیت و آمایش کشور به مناطق مرزی داده است. در طول نوار مرزی کشور، افراد بومی در شهرها و عمدتاً روستاها سکونت دارند که از گذشته‌های دور، از طریق تبادل کالا با آن سوی مرز، به تأمین نیازهای خود پرداخته‌اند. مشاهدات و مستندات نشان می‌دهد که در اکثر مناطق مرزی، افراد ساکن، فاقد امکانات رفاهی و توسعه‌ای مناسب بوده‌اند

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-03-29]

و این امر موجب افزایش مهاجرت ساکنان این مناطق و همچنین رواج قاچاق و ناامنی شده است (احمدی‌پور و همکاران،۱۳۸۷: ۲). در این میان، روستاهای واقع شده در نواحی مرزی از یک سو، درصد قابل توجهی از جمعیت نواحی مرزی کشور را به خود اختصاص داده‌اند و نقش مهمی نیز در حفظ امنیت مرزهای کشور ایفا می‌کنند و از سوی دیگر، جزء حاشیه‌ترین مناطق به لحاظ توسعه به‌شمار می‌رود. قرارگیری در مناطق مرزی و حاشیه‌ای، کیفیت پایین زندگی، عدم وابستگی به مرکز، توسعه نیافتگی و وجود نیروی گریز از مرکز در زندگی ساکنان این مناطق گسترش دارد؛ عده‌ای از این ساکنان، با توجه به موقعیت روستاها از جمله نزدیکی به مرزهای بین‌المللی، به فعالیت‌های غیرمجاز مانند قاچاق در انواع مختلف می‌پردازند که دارای خطرات مالی و جانی و نیز آسیب‌های اقتصادی برای منطقه و کشور است. یکی از جنبه‌های توسعه این مناطق، توجه به اقتصاد آن‌ها می‌باشد تا از وابستگی به درآمدهای کاذب و غیرقانونی آنان کاسته و در عوض، جایگزین‌هایی جهت اشتغال و درآمد ساکنان این مناطق به جای قاچاق کالا، فراهم گردد. از راهکارهای مفید که بسیاری کارشناسان و موسسات بین‌المللی از جمله بانک جهانی بر آن تأکید می‌کنند، متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی مناطق روستایی است (بانک جهانی،۱۳۸۴: ۸۷) که در این مناطق از کشور با توجه به شرایط آن، می‌تواند مفید واقع شده و جایگزینی مناسب برای قاچاق کالا به‌شمار رود.

یکی از مناطق مرزی کشور که از دیرباز با محرومیت‌های زیادی روبرو بوده، شهرستان مریوان است. این شهرستان که در استان کردستان قرار گرفته است، در مجاورت با کشور عراق قرار دارد. به علت مرزی بودن این شهرستان، روستاهای مرزی آن تاکنون تأثیرات مختلف اقتصادی، سیاسی و اجتماعی را از مرز پذیرفته‌اند. فعالیت‌های رایج در روستاهای قرار گرفته در نواحی مرزی این منطقه شامل زراعت، دامداری، باغداری و قاچاق کالا می‌باشد. کشاورزی این محدوده به علت کوهستانی بودن نسبی منطقه، محدودیت زمین‌ها و نیز معیشتی بودن و عدم تنوع، دارای ظرفیت جذب نیروی کار محدودی است. تولیدات کشاورزی، با وجود توان-های بالقوه در زمینه باغداری تنوع چندانی ندارد. دامداری در این بخش نیز به صورت سنتی باقیمانده و تولیدات صرفاً در جهت تأمین نیازهای ساکنان روستاهای منطقه و به صورت خودمصرفی است. از طرف دیگر به علت مرزی بودن منطقه و ریسک بالای سرمایه‌گذاری در آن، در فعالیت‌های صنعتی و دیگر فعالیت‌ها، سرمایه‌گذاری صورت نگرفته است و موجب افزایش بیکاری در این منطقه شده است. بخش خدمات نیز با وجود امکانات مختلف در زمینه‌های گردشگری منطقه، غیر فعال بوده و اشتغال چندانی را موجب نشده است. در کنار این مسائل، به علت رشد جمعیت و افزایش نیروی جوان روستایی، بر میزان بیکاران روستایی افزود شده و به علت افزایش بار تکفل، میزان درآمدهای روستاییان، در این فعالیت‌ها، بسیار پایین است. از این رو، برخی از ساکنان روستاهای مورد مطالعه، در مواردی به فعالیت‌های جنبی و حاشیه‌ای مانند جابه‌جایی کالاها

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-03-29]

پرداخته‌اند. تنها سیاست دولت نیز در این میان، انسداد فیزیکی مرز است که در برطرف ساختن تهدیدات مختلف مالی و جانی برای روستاییان موثر بوده است. بدین‌سان، جستجو برای یافتن راهکارهای جایگزین برای اشتغال و درآمد روستاییان ضروری است و رویکرد متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصاد روستایی اهمیتی بی-بدیل دارد.

با توجه به تأثیر منفی قاچاق بر اقتصاد روستاهای مرزی منطقه و نیز اقتصاد کلان ملی و همچنین با درنظر گرفتن عدم تنوع در فعالیت‌های اقتصادی ساکنان روستایی شهرستان مریوان، در جهت کاهش قاچاق و ارائه جایگزینی برای آن، به منظور افزایش درآمد و اشتغال ساکنین روستایی منطقه، در این تحقیق راهبرد متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی مورد بررسی و مطالعه قرار گرفته است؛ به طوری که هدف تحقیق، شناسایی و تحلیل مهم‌ترین موانع تحقق متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی در روستاهای مرزی شهرستان مریوان بوده است. آنچه به نظر می‌رسد، این است که وضعیت موجود روستاهای این منطقه مرزی، روندی پایدار را ترسیم نمی‌کند؛ زیرا کوچک شدن اندازه زمین‌های کشاورزی، پایین بودن میزان بهره‌وری، ادامه روند مهاجرت‌های روستا- شهری و بیکاری ساکنان روستاها در شکل‌گیری فعالیت‌های قاچاق کالا و روند پایداری سکونتگاه‌های روستایی مؤثر است. از این رو، به منظور حل مسائل یاد شده و حصول پایداری روستاها در منطقه مریوان از لحاظ اقتصادی، بر مطالعه پیرامون متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی روستاها تأکید شده است.

۲) مبانی نظری

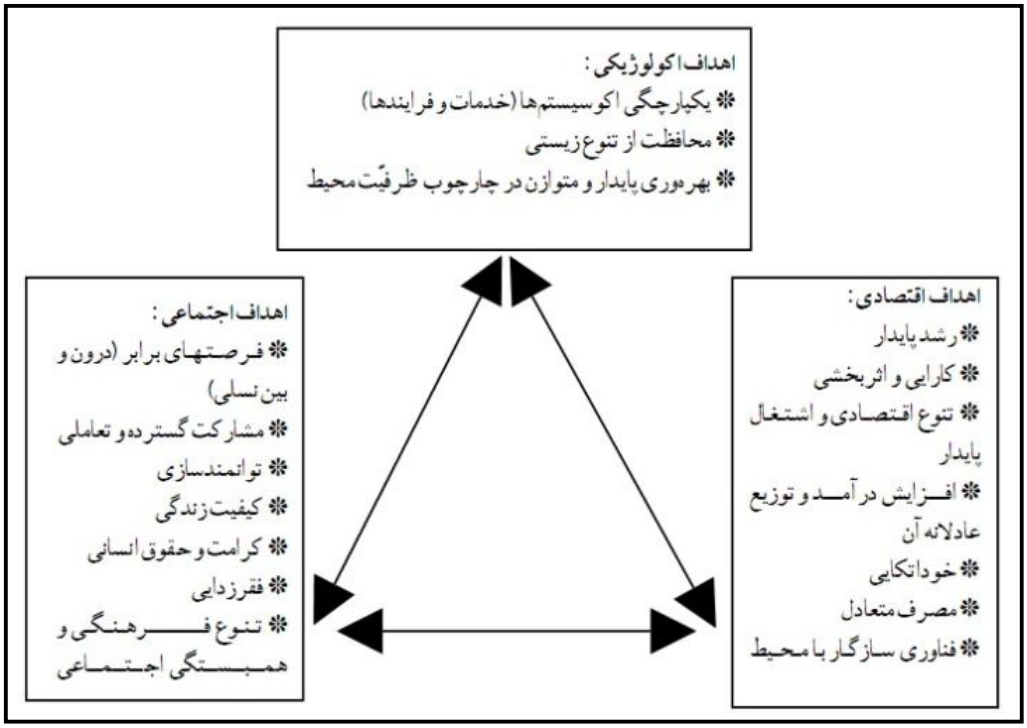
زمینه توسعه و ظهور تغییر و تحول در پارادایم توسعه روستایی با تأثیر از پارادایم حاکم بر توسعه از اواخر دهه ۱۹۸۰ میلادی مطرح شده است. در چارچوب این الگو، برای غلبه بر چالش‌های پیش روی توسعه روستایی در آستانه هزاره سوم، اندیشه توسعه پایدار، تئوری مبنایی در برنامه‌ریزی توسعه روستایی تلقی شده است. در چارچوب توسعه پایدار، اجتماعات روستایی و انسان روستایی با زمین زیر پایش به گونه‌ای توأمان و یکپارچه، مورد توجه قرار گرفته است؛ زیرا پایداری فضاهای روستایی، ناظر بر ایجاد توازن میان انسان، محیط و فعالیت‌های اقتصادی است. به تعبیر دیگر، توسعه پایدار، نقطه توازن و تعادل در جهت تحقق اهداف توسعه در هر یک از ابعاد محیطی، اجتماعی و اقتصادی می‌باشد؛ امری که در چارچوب پارادایم‌های گذشته به تعارض میان هر یک از ابعاد توسعه انجامیده است (موسسه توسعه روستایی ایران،۱۳۸۲: ۵۷). الگوی توسعه روستایی در چارچوب روند تحولی مفهوم توسعه، به معنای عام آن با پیروی از الگوهای ایجاد شده، از ابتدای دهه ۸۰ میلادی دچار دگرگونی و تحول شد و مفهوم توسعه پایدار روستایی که ریشه در مفهوم توسعه پایدار

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-03-29]

دارد، مطرح گردید. توسعه پایدار روستایی، نقطه توازن و تعادل در جهت تحقق اهداف توسعه در هر یک از ابعاد محیطی، اجتماعی و اقتصادی در نواحی روستایی است. اصول و مبانی توسعه پایدار، واقعیت‌ها، ضرورت-ها و چشم‌انداز پیش‌روی توسعه روستایی کشور و در راستای رسیدن به توسعه پایدار مردمان روستایی است (علوی‌زاده،۱۳۸۶: ۱۹۳). توسعه پایدار روستایی، عبارت است از فرآیند کمک به مردم روستایی از طریق اولویت‌بندی نیازهای‌شان، فعال نمودن آن و سرمایه‌گذاری در زمینه ایجاد زیرساخت‌ها و ارائه خدمات اجتماعی، برقراری عدالت و برابری با توجه به ظرفیت‌های محلی و رفتارهایی بر خلاف همه بی‌عدالتی‌های گذشته و تضمین سلامتی و امنیت آن‌ها (Susan,1997: 56). برای دستیابی به توسعه پایدار، تشریح و ارزیابی وضعیت محیط زیست و منابع، قبل از هرگونه برنامه‌ریزی، لازم و ضروری می‌باشد (Makhdoum, 2001: 21). در تعریفی دیگر، توسعه پایدار روستایی، رهیافتی برای توسعه است که در آن کارآیی، عدالت و پایداری با هم تلفیق شده است؛ به صورتی که کارآیی، متضمن استفاده بهینه از منابع طبیعی است؛ عدالت متضمن فقرزدایی و کاهش شکاف بین فقرا و ثروتمندان است و هدف از پایداری نیز، پایداری معیشت با حفظ امرار و معاش آینده از طریق حفظ منابع طبیعی است (Brouwer,2004: 47). بدین‌سان، توسعه پایدار روستایی فرآیند تغییر پایداری اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و محیطی است که برای افزایش رفاه بلند مدت جوامع روستایی طراحی می‌شود (Mosely,2002).

اهداف توسعه پایدار در هر جامعه‌ای با توجه به مقتضیات توسعه اجتماعی، امکان بهره‌برداری مطلوب از محیط زیست، در نظر گرفتن میراث فرهنگی و وضعیت اکولوژیکی آن منطقه تبیین می‌گردد. در این راستا، برحسب شرایط جوامع روستایی، وزن و اهمیت، وجوه کمی-کیفی متنوعی برای اهداف آن در نظر گرفته می-شود که می‌توان در نهایت مبنای مشترکی برای آن درنظر گرفت. از این رو، مهم‌ترین اهداف راهبردی توسعه پایدار روستایی را می‌توان به صورت زیر برشمرد (مسلمی،۱۳۸۵: ۱۲۸): ۱- اهداف اکولوژیکی (رعایت حقوق و اخلاق محیطی، بهره‌برداری پایدار و متوازن در چارچوب ظرفیت محیط، اکوسیستم و حفاظت از منابع پایه)؛ ۲- اهداف اقتصادی (معیشت پایدار، خوداتکایی، تنوع اقتصادی، افزایش درآمد)؛ ۳- اهداف اجتماعی (فقرزدایی، تنوع فرهنگی، همبستگی اجتماعی، تعاون و مشارکت تعاملی).

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-03-29]

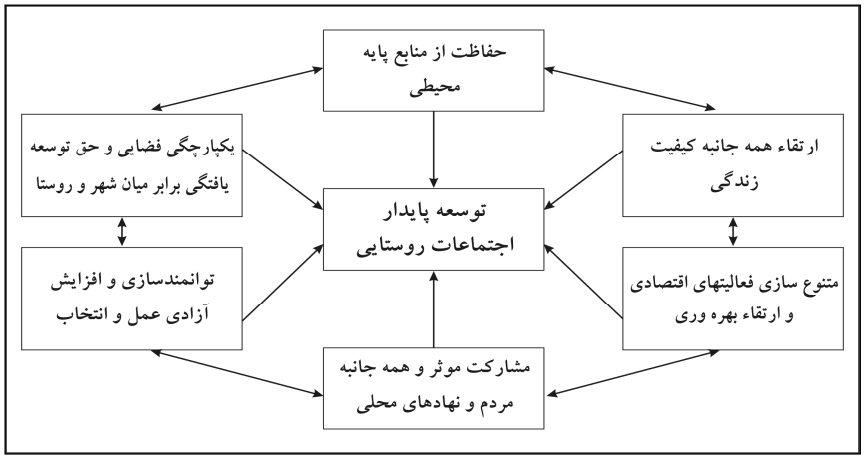

شکل شماره (۱): اهداف توسعه روستایی

منبع: علوی‌زاده،۱۳۸۶: ۱۹۷.

در امر تحقق اهداف توسعه پایدار روستایی، اعمال پارادیم‌های تأمین حداقل نیازهای اساسی اجتماعات روستایی، نگهداری و انسجام اکولوژیکی، یکپارچگی حفاظت محیطی، سازگاری و اتحاد میان جوامع روستایی و توجه به کرامت انسانی و اخلاقیات از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. بسیاری از فعالیت‌های اقتصاد روستایی، طی دهه‌های اخیر دچار افول شدید شده و افزایش نرخ بیکاری و در نتیجه خروج نسل جوان و افراد دارای تحصیلات بالا از جامعه روستایی، توسعه نواحی روستایی را به مخاطره انداخته است (مطیعی‌لنگرودی و حیدری،۱۳۹۱: ۲۲). در چارچوب الگوی توسعه پایدار روستایی، انتظارات زیر مورد تأکید است (موسسه توسعه روستایی ایران،۱۳۸۲: ۶۵): ۱- مدیریت پایدار و متوازن در بهره‌برداری از موانع طبیعی؛ ۲- ارتقاء کیفیت زندگی و کاهش فقر؛ ۳- گسترش مشارکت مؤثر، گسترش فرصت‌های برابر و دامنه انتخاب به‌ویژه برای زنان و جوانان؛ ۴- توسعه و ارتقاء سرمایه‌های انسانی در محیط‌های روستایی؛ ۵- ارتقاء بهره‌وری در کشاورزی، استحکام رشد اقتصادی و متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی روستا؛ و ۶- یکپارچگی و پیوند موزون جوامع و فضاهای روستایی با کلیت سرزمین.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-03-29]

شکل شماره (۲): چارچوب توسعه پایدار روستایی و رویکردهای آن

منبع: قاسمی،۱۳۹۰: ۸۰.

رویکرد متنوع‌سازی از رویکردهای توسعه پایدار روستایی است که یکی از مهم‌ترین استراتژی‌های ارائه شده در جهت کاهش اثرات منفی ناشی از ناپایداری در ابعاد مختلف محیطی، اقتصادی و اجتماعی بر فضاهای روستایی و در چارچوب الگوی توسعه پایدار است. در این نظریه برای پایدارسازی اقتصاد روستایی و توسعه پایدار، وجود تنوع، یکی از ضروریات جوامع مختلف قلمداد شده و رعایت این اصل، ثبات و پایداری ساختارهای اقتصادی را تسهیل خواهد نمود (بانک جهانی،۱۳۸۴: ۸۷). تنوع بخشی به اقتصاد سکونتگاه‌های روستایی در کشورهای در حال توسعه موجب بهبود فرصت‌های شغلی غیرکشاورزی در مناطق روستایی شده و تأثیر مهمی در رفاه خانوارهای روستایی دارد (محمدی‌یگانه و ولائی،۱۳۹۳: ۵۷).

تأثیرات متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصاد روستایی در دستیابی به توسعه پایدار در سه بعد زیست محیطی، اجتماعی و اقتصادی است. در بعد زیست محیطی معمولاً گفته می‌شود که افراد فقیر، مهم‌ترین علت تخریب محیط زیست هستند؛ زیرا عوامل اجتماعی، اقتصادی و دموگرافی در این نواحی، فقرا را به سمت منابع محیط زیستی سوق می‌دهد که موجب تخریب بیشتر می‌شود (Madulu,2003:112). عقیده بر این است که فقر روستایی موجب تخریب محیط زیست از سوی فقرا می‌شود و تخریب محیط نیز مجدداً منجر به آسیب‌پذیری بیشتر فقرای روستایی و فقیرتر شدن آنان خواهد شد؛ چرا که اکوسیستم‌های تخریب شده و کیفیت‌های ضعیف منابع طبیعی، مانع اجرای استراتژی‌های معیشتی ارزشمند می‌شود (Hengsdijk,2007). بنابراین، تخریب محیط زیست منجر به تشدید فقر می‌شود که دور باطل فقر، فرآیند تله فقر را تکمیل می‌کند و فقرا به‌عنوان افرادی که دارای افق‌های زمانی کوتاهی هستند، منافع آتی ناشی از حفاظت را فدای ضرورت معیشت و اجتناب خود از گرسنگی در زمان حال خواهند نمود (فروزانی و کشاورز،۱۳۸۸: ۵). تا زمانی که افراد فقیر

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-03-29]

در روستاها به منابع زیادی دسترسی نداشته باشند و جهت تأمین معیشت خود وابسته به یک منبع یا منابع محدود باشند، نمی‌توان انتظار کاهش فقر و نیز کاهش تخریب محیط زیست را داشت. از این رو، جستجو به منظور یافتن منابع جایگزین و متعدد جهت تأمین معیشت فقرای روستایی از ضروریات کاهش فقر و جلوگیری از تخریب محیط زیست است که تنوع‌بخشی به اقتصاد روستایی، راهبرد بسیار مناسبی در این زمینه است. در بعد اقتصادی، به دلیل تنوع موجود در دسترسی به منابع ضروری برای کشاورزی، درآمدها و فواید حاصل از فعالیت‌های کشاورزی به طور یکسان به روستاییان به‌ویژه تولیدکنندگان کوچک و متوسط و همچنین بسیاری از گروه‌های حاشیه‌ای نمی‌رسد؛ در صورتی که راهبرد تنوع‌بخشی با تأکید بر ایجاد فرصت‌ها و مشاغل جدید اقتصادی که در واقع مبتنی بر متنوع کردن مبنای اقتصادی است، گستره‌ای از استراتژی‌های بادوام و شیوه‌های معاش را فراهم می‌کند که موجب کاهش آسیب‌پذیری خانوارهای روستایی به‌خصوص فقرای روستایی می‌شود؛ زیرا به نحوی موجب ایجاد درآمد برای آن‌ها شده که انعطاف‌پذیری و قابلیت ارتجاعی آن‌ها را در مقابل شوک‌ها بهبود می‌دهد (فروزانی و کشاورز،۱۳۸۸: ۷۸). برایت و همکاران سوابق این استراتژی را برای کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه بررسی نموده و با اشاره به اینکه خانوارهای روستایی در کشورهای توسعه یافته، ۳۵-۳۰ درصد کل درآمد خود را از منابع خارج از مزرعه تأمین می‌کنند، رابطه مثبتی میان تنوع فعالیت‌ها با سطوح بالاتر درآمد خانوارهای روستایی، بهره‌وری بالاتر در فعالیت‌های کشاورزی، درآمد، سطح آموزش، کیفیت دسترسی به زیرساخت‌ها و خدمات، خدمات سازمانی، فرصت‌های ایجاد شده توسط سیاست‌های محلی، منطقه‌ای و ملی و دسترسی به اعتبارات و خدمات مالی یافته‌اند (Bright et al,2000). در بعد اجتماعی باید گفت که بخشی از پایداری اجتماعی با پایداری اقتصادی ناشی از چنین راهبردی پیوندی نزدیک دارد. زمانی که پایداری اقتصادی در جوامع روستایی حاکم شود، تا حدودی پایداری اجتماعی مانند کاهش روند بیکاری جوانان روستایی، کاهش بیکاری پنهان و مهاجرت به نواحی شهری نیز حاصل خواهد شد.

فعالیت‌های متنوع می‌توانند پایداری فرآیند توسعه در مناطق روستایی را از طرق مختلفی تحت تأثیر قرار دهد؛ اول آنکه، تنوع فعالیت تقاضا برای زمین کشاورزی و فشار بر روی زمین را در مناطق فقیر کاهش می-دهد. در نتیجه چنین فعالیت‌هایی می‌تواند در گسستن چرخه معیوب فقر، بهره‌برداری بیش از حد از زمین، تخریب اکولوژیکی نقش مؤثری داشته باشد؛ دوم آنکه، درآمدهای حاصل از این بخش‌ها می‌تواند به طور چشمگیری درآمد کل خانوار روستایی را افزایش دهد و به تبع آن، ظرفیت سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های کشاورزی را بالا برد. همچنین این گونه درآمدها موجب تعدیل بی‌ثباتی درآمدی روستاییان می‌شود و به آن‌ها توانایی اقتباس برخی تکنولوژی‌های کشاورزی مفید، توأم با ریسک را می‌دهد؛ سوم آنکه، درآمدهای یاد شده،

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-03-29]

اغلب یک منبع برای پس‌انداز است که نقش مهمی را در امنیت غذایی ایفا می‌کند. خانوارهای روستایی که به درآمدشان از طریق شرکت در فعالیت‌های غیرکشاورزی تنوع می‌بخشد، معمولاً توانایی بیشتری برای غلبه بر شوک‌های منفی پیدا می‌کند (ازکیا و ایمانی،۱۳۸۷: ۳۶۷).

در قالب موضوعات توسعه روستایی، بانک جهانی در استراتژی موسوم به "از تصور تا عمل" به این مسئله اذعان کرده است که فقرزدایی باید از روستا شروع گردد و نکته مهم در این استراتژی، توجه به ایجاد فرصت‌های شغلی غیرزراعی در محیط روستا است. براساس رویکرد جدید بانک جهانی، رشد بخش کشاورزی برای فقرزدایی در کشورهای در حال توسعه یک ضرورت اساسی است. بدون رشد در فعالیت‌های تولیدی درآمدزای غیرزراعی روستایی، تلاش‌های فقرزدایی روستایی با موفقیت همراه نخواهد بود. در این رویکرد، گسترش حمایت مؤثر از اقتصاد غیرزراعی روستایی بانک جهانی، بخش مهم راهبرد توسعه روستایی محسوب می‌شود (موسسه پژوهش-های برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی،۱۳۸۴: ۳۴-۳۵). از زمینه‌هایی که برای متنوع کردن اقتصاد روستا مورد نیاز است، توجه به صنایع روستایی و اشتغال به فعالیت‌های غیرکشاورزی است (پاپلی‌یزدی و ابراهیمی،۱۳۸۱: ۲۲۴). راه‌هایی که کشورها برای رسیدن به تنوع فعالیت‌های اقتصادی روستایی انتخاب کرده‌اند، متفاوت است. در کشورهای آفریقایی نهضت کمربند سبز و کاشت درخت، و در بنگلادش، ایجاد گرامین بانک و دادن وام به افراد فقیر و در هندوستان، دسترسی بیشتر زنان به اشتغال و درآمد، به‌عنوان راه‌هایی برای متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصاد روستایی انتخاب شده است (www.omofra.gov.on.ca). اتحادیه اروپا، افزایش سهم بخش خدمات گردشگری روستایی و ورود هر چه بیشتر زنان به بازار کار را جهت تنوع محورهای اقتصاد روستایی، توصیه می-کند (www.europ.eu). همچنین بررسی‌ها حاکی از این است که بیشتر پروژه‌ها و فعالیت‌های بانک جهانی که به‌منظور متنوع‌سازی در کشورهای جهان سوم انجام داده است، در جهت متنوع‌سازی درآمدهای غیرزراعی بوده است؛ چرا که فعالیت‌های زراعی به علت محدودیت گسترش و نیز آسیب‌پذیری محیط طبیعی، در صورت فشار به آن و عدم تطابق چنین شرایطی با اصول توسعه پایدار، توان زیادی در جهت متنوع‌سازی ندارد. نتایج تحقیقات و پروژه‌های اجرا شده بانک جهانی در این زمینه در کشورهای در حال توسعه حاکی از این است که فعالیت‌های غیرزراعی، نقش بسیار مهمی در توسعه پایدار و کاهش فقر در نواحی روستایی داشته و روش بسیار مهمی در جهت افزایش درآمد و اشتغال هستند. با وجود اهمیت زیاد رویکرد متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصاد روستایی در زمینه اشتغال‌زایی، افزایش درآمد و پایداری سکونتگاه‌های روستایی و تجربیات موفق کشورهای مختلف اجرا کننده این رویکرد، در داخل کشور تحقیقات زیادی در این زمینه بسیار محدود بوده و کارهای انجام شده، بیشتر به تنوع زیستی پرداخته‌اند. سابقه مطالعات در این زمینه در داخل کشور تقریباً از سال ۱۳۸۵ به بعد بوده و در سطح بین‌الملل نیز از سال ۱۹۹۵ به بعد بوده است. سوابق تحقیق در دیگر تحقیقات داخلی و خارجی در جدول ۱ آمده است.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-03-29]

جدول شماره (۱): سوابق تحقیق در زمینه‌ی متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصاد روستایی

نام محقق	سال	عنوان پژوهش	نتایج تحقیق
مهدی سقایی و جعفر جوان	۱۳۸۲	رهیافتی برای تنوع اقتصاد روستایی (تلفیق کشاورزی و گردشگری)	تلفیق کشاورزی و گردشگری به عنوان گونه ای از گردشگری روستایی و آثار و اهداف مثبتی در پویایی و تنوع اقتصاد روستایی
عبدالله عبداللهی	۱۳۸۲	نقش اشکال و فرآیندهای هیدروژئومورفولوژی در برنامه ریزی توسعه روستایی(مورد:دهستان زرینه رود جنوبی)	برای متنوع‌سازی فعالیت‌های روستایی، توجه به بخش صنعت و بخش خدمات اکوتوریسم
سیدغلامرضا موسوی	۱۳۸۳	امکان‌سنجی بخش کشاورزی دهستان سجاس رود	پرداختن به گردشگری و صنایع تبدیلی جهت دستیابی به تنوع اقتصادی
جعفر جوان، سید امیر محمد علوی‌زاده و مهدی کرمانی	۱۳۹۰	نقش متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی در توسعه پایدار روستایی؛ مورد شهرستان سمیرم	عدم تنوع در فعالیت‌های اقتصادی منطقه، شرایط نامساعدی را فراهم کرده، در حالی که وجود تنوع منابع درآمدی در بخش‌های کشاورزی و غیرکشاورزی، وضعیت به نسبت مطلوب‌تری را موجب شده است.
علی اسدی و حسین شعبانعلی فمی و شهلا چوبچیان	۱۳۸۶	چالش‌های عمده توسعه روستایی در ایران برای دستیابی به توسعه پایدار	از میان چالش‌های بزرگ بخش‌های اقتصادی در راستای دستیابی به توسعه پایدار روستایی در کشور، عدم وجود تنوع در فعالیت‌های اقتصادی و غیرکشاورزی با ۰/۸۴، بیشترین بار عاملی را در مقایسه با سایر عوامل دارد.
جعفر جوان، حمید شایان، محسن نوغانی و مریم قاسمی	۱۳۹۰	پایدارسازی جمعیتی سکونتگاه‌های روستایی شهرستان مشهدبا تأکید بر رویکرد متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی	وجود تنوع در فعالیت‌های اقتصادی روستاهای مورد مطالعه بر پایداری جمعیتی اثر مثبتی دارد و عمدتاً ناشی از تنوع در فعالیت‌های اقتصادی بخش غیرکشاورزی
حمید حیدری مکرر	۱۳۸۹	نقش متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی و تولیدات کشاورزی به عنوان رویکردی مطلوب برای توسعه پایدار نواحی روستایی نیمه بیابانی، شهرستان زهک	مناطقی از منطقه مورد مطالعه که به آب تابستانه چاهک‌ها دسترسی دارند، از تنوع محصولات کشاورزی و سطح نسبتاً بالای درآمد برخوردار و دارای مشارکت‌های اقتصادی و اجتماعی بیشتری هستند، در حالی که مناطق با دسترسی کمتر به چاهک‌ها، این موارد مشاهده نشده است.
اسکوبال[1]	۲۰۰۱	عوامل تعیین کننده تنوع بخشی به درآمدهای غیرزراعی در نواحی روستایی پرو	دسترسی به زیرساخت‌های عمومی مانند راه و زیرساخت‌های بخش خصوصی مانند آموزش و اعتبارات را از عوامل بسیار مهم در متنوع‌سازی اقتصاد روستایی می‌داند.
یونز ناد، تیلور[2]	۲۰۰۱	عوامل تعیین کننده فعالیت‌ها و درآمدهای غیرزراعی ساکنان روستایی در مکزیک با تأکید بر آموزش	آموزش سرپرست و اعضای خانوار روستایی، نقش بسیار مهمی را در انتخاب فعالیت‌ها و میزان درآمدها در راستای متنوع‌سازی فعالیت‌ها در روستاهای مکزیک ایفا می‌کند.
کورال و راردون[3]	۲۰۰۱	درآمدهای غیرزراعی روستایی در نیکاراگوئه	درآمدهای غیرزراعی روستاییان(RNFI) در نیکاراگوئه، ۴۱ درصد از کل درآمد روستاییان را تشکیل داده و این درآمدها، اهیمت بسیار زیادی نسبت به دستمزد کارگران زراعی دارد. همچنین این درآمدها روند نسبی به سمت تمرکز اجتماعی-اقتصادی و جغرافیایی دارد.
دنینجر و اولینتو[4]	۲۰۰۱	متنوع‌سازی اشتغال و درآمدهای غیرزراعی روستایی در کلمبیا	با اشاره به اینکه سهم اشتغال و درآمدهای غیرزراعی روستاییان کلمبیا، حدود ۴۵درصد از کل است، اضافه کرده اند که تضادی میان توسعه بخش زراعی و غیرزراعی وجود ندارد و برای حداکثری کردن دستاوردهای بخش غیرزراعی، سیاست توانمند کردن روستاییان نیاز است.
بولمن[5]	۲۰۰۳	هدایت برنامه‌ریزی تکمیلی در تنوع بخشی روستایی	متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی، پشتیبان اقتصاد روستایی است و با ایجاد اشتغال و افزایش درآمد در مناطق روستایی، موجب پایداری اقتصاد این مناطق می‌شود.
ارسادو[6] (بانک جهانی)	۲۰۰۶	تنوع بخشی درآمدی در زیمبابوه: پیامدهای رفاهی در نواحی شهری و روستایی	خانوارهایی که در مناطق روستایی منطقه مورد مطالعه (زیمبابوه)،دارای منابع درآمدی متنوع تری هستند، از پایگاه اقتصادی و اجتاعی بهتری برخوردارند و نسبت به شوک‌های اقلیمی و بحران‌های اقتصادی، آسیب‌پذیری کمتری دارند.
دمارگر، فورنیر و یانگ[7]	۲۰۱۰	تصمیمات ساکنان روستایی نسبت به تنوع بخشی به درآمد: شواهدی از یک شهرستان در شمال چین	دسترسی به زمین، سرمایه، جنسیت و سن را از عوامل اصلی تصمیم‌گیری ساکنان روستایی را برای متنوع سازی درآمدهای‌شان در شمال کشور چین برشمرده‌اند.

[1] Escobal
[2] Yunez-Naude & Taylor
[3] Corral & Reardon
[4] Deininger & Olinto
[5] Bollman
[6] Ersado
[7] Demurger & Fournier & Yang

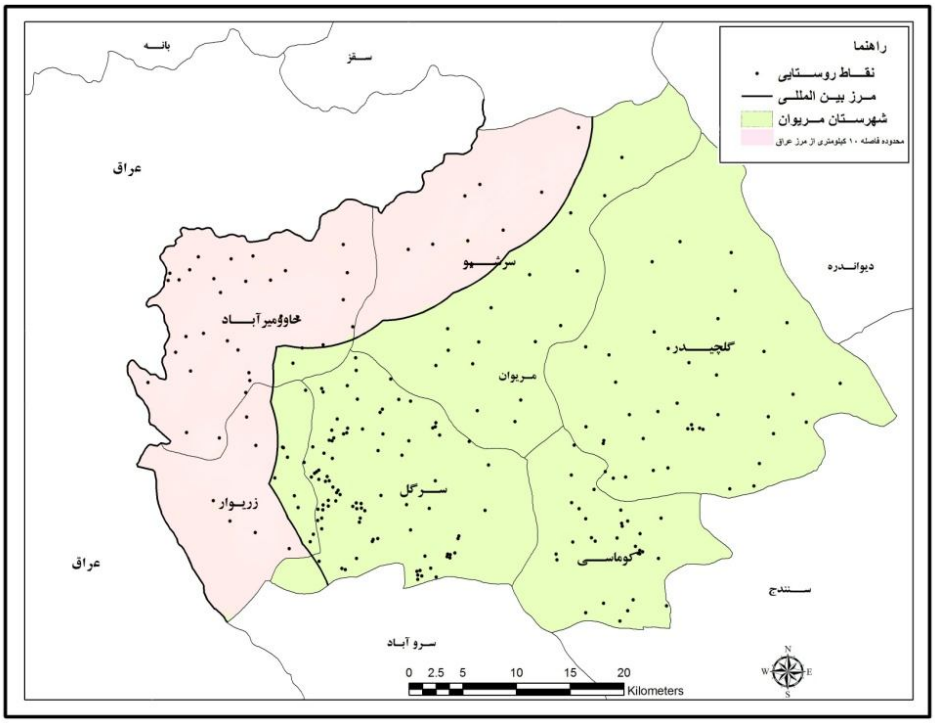
[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-03-29]

بیشتر تحقیقات نشان می‌دهد که فعالیت‌های غیرزراعی موجب افزایش درآمد و کاهش بیکاری و ایجاد اشتغال روستاییان و به تبع، موجبات کاهش فقر آنان را فراهم آورده است. این فعالیت‌ها در کشورهای پیشرفته از دهه‌های گذشته و بسیار جلوتر از کشورهای جهان سوم و فقیر، پیگیری و اجرا شده است. در کشورهای جهان سوم این رویکرد از سال ۱۹۹۰ و توسط بانک جهانی به صورت طرح‌ها و پروژه‌ها اجرا شده و نتایج مثبتی را برای روستاییان این کشورها به بار آورده است. فعالیت‌های غیرزراعی در این کشورها نه تنها موجب ایجاد اشتغال و افزایش درآمد شده، بلکه مانع از خروج سرمایه‌های انسانی و مادی از نواحی روستایی و کاهش مهاجرت‌های روستا- شهری می‌گردد. بنابراین، با توجه به مشکلات بیشتر روستاهای کشور نظیر کمبود اشتغال مؤثر و بالا بودن میزان بیکاری و همچنین پایین بودن درآمدها، می‌توان با متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصاد روستایی در نواحی روستایی کشور، در رفع مشکلات، گام‌های اساسی برداشت.

۳) روش تحقیق

این تحقیق بنابر هدف، کاربردی است و روش انجام آن توصیفی- تحلیلی می‌باشد. جامعه آماری تحقیق شامل روستاهای شهرستان مریوان که در فاصله‌ی ۱۰ کیلومتری از مرز عراق قرار دارد، بوده است؛ چرا که بر اساس تجارب محقق، روستاهای مرزی تا فاصله یاد شده، تأثیرپذیری قابل توجهی از مرز دارد. این محدوده بخش‌های عمده‌ای از سه دهستان سرشیو، خاو و میرآباد و زریوار را در بر می‌گیرد. به طور کلی، این محدوده (سه دهستان مورد نظر) دارای ۶۰ روستای مسکونی و جمعیت آن نیز ۵۶۳۹ خانوار و ۲۶۵۵۱ نفر بوده است (سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۸۵) موقعیت این سه دهستان مرزی و نیز روستاهای قرار گرفته در فاصله ۱۰ کیلومتری از مرز را نشان می‌دهد.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-03-29]

شکل شماره (۳): نقشه موقعیت روستاهای قرار گرفته در فاصله ۱۰ کیلومتری از مرز عراق در شهرستان مریوان

تعداد روستاهای واقع در فاصله ۱۰ کیلومتری از مرز بین‌المللی عراق در سه دهستان مذکور ۶۰ آبادی بوده است که شامل ۴۶ روستای مسکونی و ۱۴ روستای غیرمسکونی می‌باشد. بنا به شکل شماره ۳، ۴۶ روستای مسکونی که در فاصله ۱۰ کیلومتری مرز قرار گرفته است، ۹ روستا دهستان سرشیو، ۶ روستا در دهستان زریوار و ۳۱ روستا نیز در دهستان یا بخش خاو و میرآباد قرار دارد. از این رو، نمونه‌های تحقیق حاضر شامل ۴۶ روستای قرار گرفته در فاصله ۱۰ کیلومتری مرز عراق می‌باشد. جمعیت کل این روستاها، ۳۵۴۵ خانوار و ۱۶۷۲۱ نفر می‌باشد. پس از مشخص کردن روستاهای قرار گرفته در فاصله ۱۰ کیلومتری از مرز (۴۶ روستا)، اقدام به شروع نمونه‌گیری از میان این روستاها انجام شده است که با محاسبات فرمول نمونه‌گیری n^o و با ضریب دقت ۰/۱۸ از بین ۴۶ روستا، ۱۸ روستا به عنوان نمونه انتخاب شده است. از آنجا که جامعه مورد بررسی از نظر تعداد جمعیت همگون نبوده است، جهت تضمین معرف بودن جامعه نمونه و تقلیل خطای نمونه‌گیری، از روش نمونه‌گیری طبقه‌بندی استفاده گردید. با توجه به خصوصیات جمعیتی آبادی‌ها که از نتایج سرشماری سال ۱۳۸۵ مرکز آمار ایران به‌دست آمده، روستاهای سه دهستان مورد نظر در این محدوده براساس تعداد خانوار در جدول ۲ دسته‌بندی شده است.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-03-29]

در این گروه‌بندی، عدد نخست در صورت کسر، تعداد آبادی دارای جمعیت مورد نظر، عدد دوم تعداد آبادی‌های نمونه و مخرج کسر نیز تعداد کل آبادی‌ها است. پس از تعیین حجم نمونه هر طبقه، آبادی‌های مورد نظر به طور تصادفی و با استفاده از جدول اعداد تصادفی انتخاب شده است.

جدول شماره (۲): دسته‌بندی روستاها براساس جمعیت و نمون های روستایی انتخاب شده از میان آن‌ها

گروه‌بندی روستاها	تعداد روستا و درصد	روستاهای نمونه	تعداد خانوار
روستاهای دارای جمعیت زیر ۱۰۰ خانوار	۲۶ روستا (۶۸,۵ درصد)	۱۳روستا (قامیشله، محمده، بناوه چله، میرآباد،کانی سفید،گویله، هانه شیخان، خاو،دره وران، خانم کن، بایوه، احمد آباد، خانم شیخان)	۵۵۰
روستاهای دارای جمعیت۱۰۰ تا ۱۹۹ خانوار	۹ روستا (حدود ۲۳ درصد)	۳روستا(برده رشه، بیلو، سیاناو)	۴۷۹
روستاهای دارای جمعیت۲۰۰ تا ۲۹۹ خانوار	۲ روستا (حدود ۶ درصد)	۱ روستا (ساوجی)	۲۷۳
روستاهای دارای جمعیت۳۰۰ خانوار و بیشتر	۱ روستا (حدود ۳ درصد)	۱ روستا (سردوش)	۳۰۰
جمع	۳۸ روستا (۱۰۰درصد)	۱۸ روستا	۱۶۰۲

منبع: یافته های تحقیق، ۱۳۹۲.

برای روایی پرسشنامه‌ها، از نظرات ۸ نفر از کارشناسان منطقه (کارشناسان سازمان جهاد کشاورزی، بنیاد مسکن، شوراها و دهیاران روستاها) و ۵ نفر از اساتید دانشگاه فردوسی مشهد (با تخصص جغرافیا و برنامه-ریزی روستایی) استفاده شده است. همچنین برای بررسی پایایی پرسشنامه، ابتدا ۳۰ عدد از پرسشنامه‌ها به صورت پیش آزمون میان نمونه‌ها در روستاهای مورد مطالعه توزیع و تکمیل شد و سپس آزمون آلفای کرونباخ از آن‌ها گرفته شده و گویه‌های نامناسب و با نمره پایین حذف شده یا اصلاح گردید و در نهایت پس از انجام اصلاحات لازم، عدد ۰,۷۱ برای آزمون آلفای کرونباخ به‌دست آمد. در ادامه افراد نمونه مشخص شد. بر اساس فرمول کوکران، تعداد نمونه ۳۱۲ خانوار به‌دست آمد که به منظور افزایش اطمینان اطلاعات، تعداد کل نمونه ۳۳۴ خانوار در نظر گرفته شده است. بر این اساس ابتدا تعداد خانوارهای هر روستا مشخص و سپس تعداد نمونه‌ها را بین هر یک از روستاهای نمونه با توجه به تعداد خانوار آن‌ها توزیع گردید که در نهایت در جدول ۳ نشان داده شده است. به منظور بررسی و تجزیه و تحلیل اطلاعات از نرم‌افزارهای SPSS و Excel استفاده شده است.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-03-29]

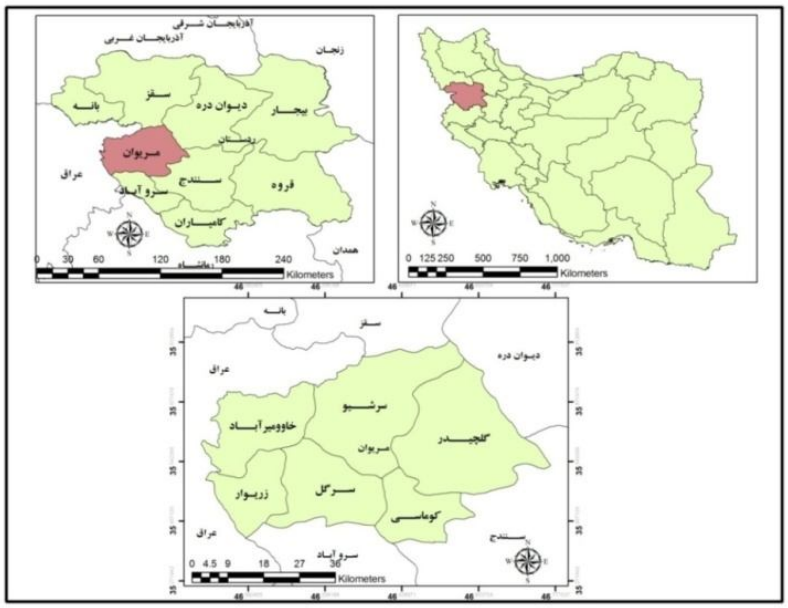
جدول شماره (۳): توزیع نمونه‌های تحقیق در جامعه مورد مطالعه

ردیف	روستا	تعداد خانوار و درصد	تعداد نمونه	نمونه اصلاح شده
۱	قامیشله	۴۳ (۲,۷ درصد)	۸	۱۰
۲	محمده	۴۲ (۲,۶ درصد)	۸	۱۰
۳	بناوچله	۴۳ (۲,۷ درصد)	۸	۱۰
۴	میرآباد	۶۰ (۳,۷ درصد)	۱۱	۱۱
۵	کانی سفید	۵۳ (۳,۴ درصد)	۱۱	۱۱
۶	گویله	۴۱ (۲,۵ درصد)	۸	۱۰
۷	هانه شیخان	۲۲ (۱,۴ درصد)	۷	۱۰
۸	خاو	۸۲ (۵,۱ درصد)	۱۶	۱۶
۹	خانم کن	۴۲ (۲,۶ درصد)	۸	۱۰
۱۰	بایوه	۳۷ (۲,۴ درصد)	۸	۱۰
۱۱	دره وران	۷۰ (۴,۳ درصد)	۱۳	۱۳
۱۲	برده رشه	۱۹۸ (۱۲,۴ درصد)	۳۸	۳۸
۱۳	بیلو	۱۲۰ (۷,۵ درصد)	۲۳	۲۳
۱۴	احمدآباد	۸ (۰,۵ درصد)	۱,۵	۵
۱۵	خانم شیخان	۷ (۰,۵ درصد)	۱,۵	۵
۱۶	سیاناو	۱۶۱ (۱۰ درصد)	۳۱	۳۱
۱۷	ساوجی	۲۷۳ (۱۷ درصد)	۵۳	۵۳
۱۸	سردوش	۳۰۰ (۱۸,۷ درصد)	۵۸	۵۸
جمع	۱۸ روستا	۱۶۰۲	۳۱۲	۳۳۴

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲.

محدوده مورد مطالعه تحقیق، شهرستان مریوان در استان کردستان است. شهرستان مریوان بین ۳۵ درجه و ۴۷ دقیقه تا ۳۵ درجه و ۱۸ دقیقه عرض شمالی و ۴۶ درجه و ۴۵ دقیقه تا ۴۵ درجه و ۵۸ دقیقه طول شرقی با ارتفاع متوسط ۱۱۹۶,۵ متر (شهر مریوان) از سطح دریا در غرب استان قرار گرفته است و از شمال به شهرستان سقز، از شرق به شهرستان سنندج و دیواندره و از جنوب‌شرقی به شهرستان سروآباد و از غرب و شمال غربی به خاک عراق محدود است. شهرستان مریوان در سال ۱۳۹۰ دارای ۳ بخش مرکزی (شامل دهستان های زریوار، سرگل و کوماسی)، سرشیو (شامل دهستان های سرشیو و گلچیدر)و خاو و میرآباد و پنج دهستان و ۱۴۶ آبادی مسکونی و ۲ نقطه شهری بوده است.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-03-29]

شکل شماره (۴): نقشه موقعیت شهرستان مریوان در کشور و استان کردستان

۴) یافته‌های تحقیق

از میان ۳۳۴ پاسخ‌گو، ۳۱۷ نفر مرد و ۱۷ نفر نیز زن بوده است. کمترین سن پاسخ‌دهندگان برابر با ۱۹ سال و بیشترین آن برابر با ۸۳ سال و متوسط سن پاسخ‌دهندگان برابر با ۴۱/۱۱ سال بوده است. از حیث تحصیلات، سطح سواد بیشتر پاسخ‌دهندگان (۳۶/۸ درصد) مقطع راهنمایی بوده و کمترین میزان را تحصیلات دانشگاهی با ۰,۳ درصد تشکیل داده است که این نشان دهنده‌ی پایین بودن نسبی سطح سواد پاسخ‌گویان می‌باشد. پایین بودن سطح سواد در میان روستاییان، تأثیر منفی بر راندمان تولید و میزان استقبال و استفاده از شیوه‌های نوین و مدرن در فعالیت‌های اقتصادی روستاییان دارد.

جدول شماره (۴): تعداد و درصد پاسخ‌دهندگان به تفکیک سطح سواد

سطح سواد	فراوانی	درصد
بیسواد	۸۹	۲۶,۶
ابتدایی	۹۱	۲۷,۲
راهنمایی	۱۲۳	۳۶,۸
متوسطه	۳۰	۹
دانشگاهی	۱	۰,۳
مجموع	۳۳۴	۱۰۰

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-03-29]

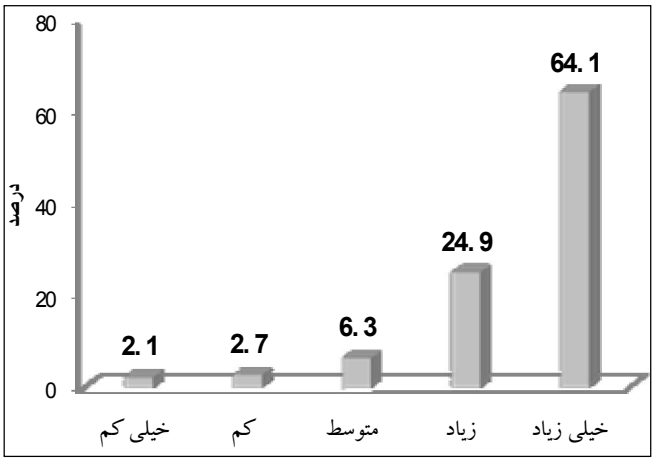
شغل اکثر پاسخ‌گویان (۸۲ درصد) کشاورزی بوده است که این نشان دهنده غلبه بخش کشاورزی در اشتغال و اقتصاد این منطقه است. همچنین عدم تنوع در اشتغال و اقتصاد ساکنان این منطقه با توجه به این اطلاعات، کاملاً مشهود است.

جدول شماره (۵): تعداد و درصد پاسخ‌دهندگان به تفکیک شغل

شغل	فراوانی	درصد فراوانی
کشاورزی	۲۷۴	۸۲
خدماتی	۴۴	۱۳,۲
جابه‌جایی کالا غیرمجاز	۱۵	۴,۵
بیکار	۱	۰,۳
مجموع	۳۳۴	۱۰۰

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲.

با توجه به فاصله نزدیک روستاهای نمونه از مرز، قاچاق کالا از زمان‌های گذشته تاکنون به اشکال و روش-های مختلف، در این منطقه رواج داشته است و موجب بروز اثرات مختلفی بر زندگی و معیشت ساکنان آن شده است. یکی از مهم‌ترین اثرات قاچاق بر زندگی این مردم، افزایش درآمد، ایجاد اشتغال و کاهش بیکاری و نیز وابستگی آنان به این فعالیت بوده است. هم اکنون که مرز بسته شده است، موجب کاهش قاچاق کالا و به تبع آن، ایجاد تأثیرات مختلفی بر زندگی آنان شده است. پاسخ‌گویان در مورد میزان وابستگی به قاچاق در زمانی که مرز بسته نشده بود و این فعالیت رواج داشته است، نظرات مختلفی را ابراز نموده‌اند که در شکل ۵ آمده است.

شکل شماره (۵): میزان وابستگی به فعالیت‌های تجاری غیررسمی در زمان عدم انسداد مرز

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-03-29]

بیشتر پاسخ‌گویان (۶۴/۱ درصد) در گذشته (زمان عدم انسداد مرز)، میزان خیلی زیادی از درآمدشان را وابسته به فعالیت غیرمجاز جابه‌جایی کالا ذکر کرده‌اند و این نشان‌دهنده تأثیرات مهم این فعالیت بر زندگی و معیشت آنان در گذشته بوده که امروز به علت انسداد مرز دگرگون شده است. از این رو، لزوم متنوع‌سازی فعالیت‌های آنان جهت جایگزینی با این فعالیت و افزایش اشتغال و درآمد آنان به شدت ضرورت دارد.

به طور کلی، مشاغلی که روستاییان این منطقه به آن اشتغال دارند شامل کشاورزی، دامداری، خدمات (کارگری، رانندگی و غیره)، قاچاق کالا، صیادی و از این قبیل است. میزان تنوع در فعالیت‌های اقتصادی پاسخ‌گویان، بر اساس تعداد فعالیت‌ها و درآمد مشخص گردید و در ۵ دسته طبقه‌بندی شد که در جدول ۶ نشان داده شده است.

جدول شماره (۶): تنوع در فعالیت‌های اقتصادی (بر مبنای تعداد فعالیت‌های اقتصادی)

میزان تنوع	فراوانی	درصد فراوانی
خیلی کم	۱۱۲	۳۳,۵
کم	۱۸۳	۵۴,۸
متوسط	۳۴	۱۰,۲
زیاد	۵	۱,۵
خیلی زیاد	۰	۰
مجموع کل	۳۳۴	۱۰۰

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲.

بنا به اطلاعات جدول ۶، ۵۴,۸ درصد از پاسخ‌گویان دارای تنوع کم و ۳۳,۵ درصد آن‌ها تنوع بسیار کمی در فعالیت‌های اقتصادی بوده‌اند. همچنین ۱۰,۲ درصد تنوع متوسط و تنها ۱,۵ درصد از آن‌ها دارای تنوع زیاد در فعالیت‌های اقتصادی‌شان می‌باشند. از این رو، مشخص می‌شود که حدود ۸۸ درصد از پاسخ‌گویان، تنوع کم و بسیار کمی در فعالیت‌های اقتصادی دارند. بنابراین می‌توان گفت که میزان تنوع در فعالیت‌های اقتصادی روستاییان این منطقه، بسیار کم است. طبقه‌بندی میان روستاهای مورد مطالعه از نظر میزان موانع موجود در آن‌ها که بر سر راه متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی وجود دارد، در جدول ۷ ارائه شده است. این موانع بر اساس شاخص‌های تحقیق و سؤال از پاسخ‌گویان مشخص شده است.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-03-29]

جدول شماره (۷): موانع متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی در روستاهای نمونه

نوع عامل	موانع	نوع عامل	موانع
نهادی- مدیریتی	عدم مشارکت دادن روستاییان در طرح‌ها و برنامه‌ریزی‌ها	طبیعی	شیب اراضی
	فقدان برنامه‌ریزی و توجه ارگان‌های مربوطه به روستا		کمبود زمین کشاورزی
	عدم دسترسی کافی به نهاده‌های مختلف کشاورزی	اقتصادی	اشتغال در بخش کشاورزی
	عدم توجه دولت به این منطقه مرزی در برنامه‌ریزی‌ها		اشتغال در بخش غیرکشاورزی
	نامناسب بودن راه های دسترسی		میزان درآمد در بخش کشاورزی
	نبود یا نامناسب بودن خدمات مالی(بانک ...)		میزان درآمد در بخش غیرکشاورزی
	نبود یا نامناسب بودن تشکل‌های تعاونی در روستاها		تنوع منابع درآمدی
	عدم سرمایه‌گذاری بخش دولتی و خصوصی		میزان فاصله از شهر
	فقدان یا کمبود صنایع تبدیلی محصولات کشاورزی		میزان دسترسی به بازارهای شهر
	عدم بازاریابی محصولات کشاورزی	اجتماعی	ناامنی و عدم ثبات سیاسی در عراق(فراملی)
	کمبود یا فقدان انبار یا سردخانه		پایین بودن سطح سواد فعالان اقتصادی
	کمبود یا عدم دسترسی روستاییان به وام ها و منابع مالی		بالا بودن سن کشاورزان و غیرکشاورزان
	فقدان یا کمبود بازارچه های مرزی مجاز برای روستاییان		عدم اطلاع روستاییان از تعاونی و مزایای آن
	عدم برخورداری روستاییان از آموزش فعالیت های غیرزراعی		عدم استفاده از اعتبارات مالی موجود در فعالیت‌های غیرزراعی
	کمبود یا عدم وجود آموزش های ترویجی و فنی و حرفه ای		گرایش روستاییان به مهاجرت به شهرها
	عدم دسترسی به فناوری‌های اطلاعاتی(اینترنت و ...)		کمبود نیروی متخصص و ماهر
	عدم دسترسی و اطلاع از روش‌های جدید فعالیت های اقتصادی		
	عدم ثبات سیاست‌های اقتصادی دولت		
	ناامنی در مناطق مرزی		
	رواج پدیده قاچاق کالا در منطقه		

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲.

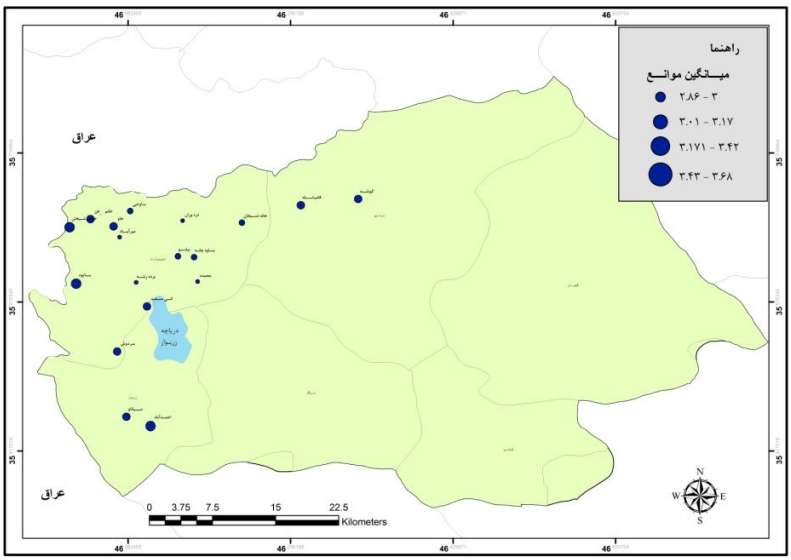
موانع متنوع‌سازی در منطقه، با نظر کارشناسان و مردم محلی استخراج گردید که در چهار دسته اجتماعی، اقتصادی، طبیعی و مدیریتی- نهادی طبقه‌بندی شده است. در نهایت، طبقه‌بندی از نظر میزان اثرگذاری موانع متنوع‌سازی، براساس نظرات پاسخ‌گویان ارائه شده است که در جدول ۸ مشاهده می‌شود.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-03-29]

جدول شماره (۸): میانگین موانع موجود در متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی از دید پاسخ‌گویان

روستا	تعداد پاسخگویان	میانگین (۱ تا ۵)	اولویت
احمدآباد	۵	۳,۶۸	۱
خانم شیخان	۵	۳,۶۴	۲
بایوه	۱۰	۳,۶	۳
کانی سفید	۱۱	۳,۴۲	۴
گویله	۱۰	۳,۳۳	۵
سردوش	۵۸	۳,۲۹	۶
قامیشله	۱۰	۳,۲۸	۷
خانم کن	۱۰	۳,۲۷	۸
خاو	۱۶	۳,۲۶	۹
سیاناو	۳۱	۳,۲۵	۱۰
بناوچله	۱۰	۳,۱۷	۱۱
ساوجی	۵۳	۳,۱۷	۱۲
بیلو	۲۳	۳,۱	۱۳
هانه شیخان	۱۰	۳,۰۹	۱۴
برده رشه	۳۸	۳	۱۵
میرآباد	۱۱	۳	۱۶
محمده	۱۰	۲,۹۴	۱۷
دره وران	۱۳	۲,۸۶	۱۸
مجموع	۳۳۴	۳,۲	---

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲.

شکل شماره (۶): نقشه میانگین موانع موجود در روستاهای مورد مطالعه

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-03-29]

مطابق جدول ۸، بیشترین موانع موجود مربوط به روستای احمدآباد و کمترین موانع مربوط به روستای دره‌وران بوده است. البته تفاوت چندانی بین روستاهای احمدآباد، خانم شیخان، بایوه و کانی سفید مشاهده نمی‌شود و به طور کلی، میزان موانع در سطح بالایی قرار دارد. به منظور بررسی میزان تأثیر متغیرهای ساختار نهادی- مدیریتی، عوامل اقتصادی، عوامل طبیعی و عوامل اجتماعی در عدم تنوع فعالیت‌های اقتصاد روستایی از تحلیل رگرسیونی چندگانه با روش گام به گام استفاده شده است. در این مدل رگرسیونی، ساختارهای نهادی- مدیریتی، عوامل اقتصادی، عوامل طبیعی و عوامل اجتماعی، متغیرهای مستقل و عدم تنوع فعالیت‌های اقتصاد روستایی متغیر وابسته تعریف شده است. با توجه به نتایج به‌دست آمده از رگرسیون گام‌به‌گام مشخص گردید که همه‌ی متغیرهای مستقل در عدم تنوع فعالیت‌های اقتصاد روستایی، تأثیر داشته است. نتایج در جدول شماره ۸، نشان داده شده است.

جدول شماره (۹): ضرایب تعیین متغیرهای مؤثر در عدم تنوع فعالیت‌های اقتصاد روستایی

مدل	ضریب همبستگی	ضریب تعیین (R^2)	ضریب تعیین تعدیل شده ($Adjusted\ R^2$)
۱	۰/۷۶۲	۰/۵۸	۰/۵۷۹
۲	۰/۹۰۹	۰/۸۲۷	۰/۸۲۶
۳	۰/۹۳۰	۰/۸۶۵	۰/۸۶۴
۴	۰/۹۳۹	۰/۸۸۳	۰/۸۸۱

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲.

در جدول شماره ۹، منظور از مدل یک، یعنی مدلی که فقط متغیر پیش بین "عوامل اجتماعی" در آن وجود دارد و منظور از مدل دو، یعنی مدلی که هم متغیر " عوامل اجتماعی " و هم متغیر " ساختارهای نهادی- مدیریتی " در آن وجود دارد. منظور از مدل سه، یعنی مدلی که هم متغیر " عوامل اجتماعی " هم متغیر " ساختارهای نهادی- مدیریتی " و هم متغیر "عوامل اقتصادی " در آن وجود دارد و در نهایت منظور از مدل چهار، مدلی است که همه‌ی متغیرهای مستقل در آن وجود دارد. میزان ضریب تعیین (R^2) مطابق نتایج تحلیل رگرسیونی برابر با ۰/۸۸۱ به دست آمده و به این معنی است که حدود ۸۸ درصد از تغییرات در متغیر وابسته "عدم تنوع فعالیت‌های اقتصاد روستایی" توسط متغیرهای مستقل وارد شده در مدل، انجام می‌پذیرد. به بیان دیگر، متغیرهای ساختارهای نهادی- مدیریتی، عوامل طبیعی، عوامل اقتصادی و عوامل اجتماعی، در مجموع حدود ۸۸ درصد از عوامل مؤثر در عدم تنوع فعالیت‌های اقتصاد روستایی را تبیین می‌کند. نتایج آزمون رگرسیون گام به گام در جدول ۱۰، نشان داده شده است.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-03-29]

جدول شماره (۱۰): میزان تأثیر متغیرهای مؤثر در عدم تنوع فعالیت‌های اقتصاد روستایی

متغیر وارد شده در مدل	ضریب بتا (β)		آماره t	سطح معناداری (Sig)
	غیر استاندارد	استاندارد		
ضریب ثابت	-۰/۵۷۹	---	-۷/۲۵	۰/۰۰۰*
عوامل اجتماعی	۰/۴۱۳	۰/۴۹۶	۲۲/۰۹	۰/۰۰۰*
ساختارهای نهادی - مدیریتی	۰/۶۲۷	۰/۵۷۷	۲۸/۰۶	۰/۰۰۰*
عوامل اقتصادی	۰/۰۵۳	۰/۱۸۰	۹/۳۳	۰/۰۰۰*
عوامل طبیعی	۰/۰۷۸	۰/۱۵۱	۷/۰۳	۰/۰۰۰*
آماره F	۶۱۷/۹۸	سطح معنی داری مدل (Sig)		۰/۰۰۰*

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲.

نتایج به‌دست آمده در جدول ۱۰ نشان می‌دهد که سطح معنی‌داری مدل برابر با ۰/۰۰۰ و کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد (Sig < ۰/۰۵)؛ بنابراین با اطمینان ۹۵ درصد مدل رگرسیونی برازش داده شده مدل مناسب و معنی‌داری است. با توجه به نتایج به‌دست امده در جدول فوق، معادله خطی حاصل شده از تحلیل رگرسیونی را می‌توان به صورت زیر نشان داد:

$$X4+ ۰/۰۷۸ X3 + ۰/۰۵۳X2 + ۰/۶۲۷ X1 = -۰/۵۷۹ + ۰/۴۱۳ Y$$

(Y : عدم تنوع فعالیت‌های اقتصاد روستایی، X1 : عوامل اجتماعی، X2 : ساختارهای نهادی- مدیریتی، X3 : عوامل اقتصادی و X4 : عوامل طبیعی)

با استفاده از جدول ۱۰ و به منظور مقایسه میزان تأثیر و نقش هر یک از عوامل اثرگذار در عدم تنوع فعالیت‌های اقتصاد روستایی از ضرایب بتا استاندارد شده استفاده می‌شود. ضرایب بتا استاندارد شده مربوط به ساختارهای نهادی مدیریتی برابر با ۰/۵۷۷ محاسبه شده است که نسبت به سایر متغیرهای مستقل وارد شده در مدل رگرسیون، دارای بیشترین مقدار است؛ بنابراین می‌توان گفت که ساختارهای نهادی- مدیریتی موجود، بیش از سایر محدودیت‌ها در عدم تنوع فعالیت‌های اقتصاد روستایی منطقه تأثیر دارد و در مراتب بعدی، عوامل اجتماعی، عوامل اقتصادی و عوامل طبیعی در عدم تنوع فعالیت‌های اقتصاد روستایی اثر داشته است. بنابراین مسئله اصلی تحقیق مبنی بر اینکه ساختارهای نهادی- مدیریتی موجود، بیش از سایر محدودیت‌ها، در عدم تنوع فعالیت‌های اقتصاد روستایی منطقه تأثیر دارد، تائید می‌شود.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-03-29]

جدول شماره (۱۱): اولویت‌بندی و ترتیب اثرگذاری محدودیت‌ها در عدم تنوع فعالیت‌های اقتصاد روستایی منطقه

محدودیت‌ها	اولویت
ساختارهای نهادی- مدیریتی	۱
عوامل اجتماعی	۲
عوامل اقتصادی	۳
عوامل طبیعی	۴

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲.

۵) نتیجه‌گیری

عدم وجود تنوع در فعالیت‌ها، یکی از ویژگی‌های ساختار اقتصادی فضاهای روستایی است؛ به طوری که، عدم وجود تنوع در فعالیت‌های اقتصادی روستاییان را می‌توان یکی از عوامل مؤثر در وجود بیکاری فزاینده، کمبود درآمد، مهاجرت روستاییان به شهرها، پایین بودن میزان تولید، عدم استفاده بهینه از منابع و مشکلات دیگر دانست که در نهایت موجبات ناپایداری روستاها را فراهم می‌کند. روستاهای مرزی شهرستان مریوان، با توجه به قرارگیری در نزدیکی مرز بین‌المللی عراق، دارای ویژگی‌های خاصی است که با دیگر نقاط روستایی متفاوت است. فعالیت‌های اقتصادی این روستاها همچنان سنتی باقیمانده و تنوع چندانی در آن مشاهده نمی‌شود. از گذشته تاکنون نیز با توجه به مرزی بون این منطقه، ساکنان روستایی آن با انحاء مختلف به فعالیت قاچاق کالا مشغول بوده و از این طریق به کسب درآمد پرداخته‌اند. طی سال‌های اخیر، با توجه به تشدید کنترل مرزها در کشور و انسداد فیزیکی مرز این منطقه، میزان قاچاق کالا به شدت پایین آمده و پیامدهایی مانند بیکاری و کاهش شدید درآمدهای ساکنان روستایی این منطقه را به دنبال داشته است. با توجه به اینکه جایگزینی برای این فعالیت غیرمجاز تعریف نشده است، سبب تضعیف اقتصاد روستاییان شده است. این ساختار ضعیف اقتصادی سبب گردیده که روستاییان این منطقه با مشکلات عدیده‌ای مواجه شده که در نهایت می‌تواند موجب کاهش جمعیت این روستاها و در نهایت تخلیه بسیاری از روستاهای این منطقه مرزی شود؛ تاکنون نیز تعدادی از این سکونتگاه‌ها تخلیه شده و یا جمعیت انگشت شماری در آن زندگی می‌کنند. به طور معمول تخلیه نواحی مرزی از جمعیت، ناامنی را به دنبال داشته که اثرات آن حتی در سطح ملی نیز قابل مشاهد خواهد بود. با توجه به بروز این مسائل، راهبرد متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی به عنوان راهبردی مناسب که بسیاری از اندیشمندان و سازمان‌های بین‌المللی نظیر بانک جهانی بر آن تأکید می‌کنند، جهت تغییر این ساختار اقتصادی و حرکت به سمت توسعه پایدار اقتصادی در روستاهای این منطقه پیشنهاد می‌شود. اجرای این راهبرد، با موانعی روبرو است که لزوم پرداختن به این موانع و بررسی آن‌ها جهت حل مسائل ضروری است. در این تحقیق تلاش شده تا موانع شناسایی گردد.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-03-29]

نتایج نشان داد که سطح سواد پاسخ‌گویان پایین است. پایین بودن سطح سواد در میان روستاییان، تأثیر منفی بر راندمان تولید و استقبال و استفاده از شیوه‌های نوین و مدرن در فعالیت‌های اقتصادی روستاییان دارد؛ این موضوع را می‌توان یکی از موانع متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی در این منطقه محسوب کرد. شغل اکثر پاسخ‌گویان کشاورزی می‌باشد که این نشان دهنده‌ی غلبه بخش کشاورزی در اشتغال و اقتصاد این منطقه و پایین آمدن شدید فعالیت قاچاق تحت تأثیر انسداد مرز است. همچنین عدم تنوع در اشتغال و اقتصاد ساکنان این منطقه، کاملاً مشهود است. همچنین با توجه به فاصله نزدیک روستاهای نمونه از مرز بین المللی و کردستان عراق و وجود فعالیت قاچاق در سال‌های گذشته به اشکال و روش‌های مختلف، لزوم بررسی تأثیر این فعالیت بر درآمد ساکنان و تأثیر قطع این درآمدها ضروری است. بر این اساس مشخص شد که بیشتر پاسخ‌گویان (حدود دو سوم) در گذشته، زمانی که مرز بسته نبود، میزان زیادی از درآمدشان وابسته به فعالیت قاچاق کالا بوده است و این نشان‌دهنده تأثیر مهم این فعالیت بر زندگی و معیشت آنان در گذشته بوده که امروز به علت انسداد مرز و بدون ارائه جایگزین، مورد تهدید قرار گرفته است. از این رو، لزوم متنوع-سازی فعالیت‌های آنان جهت جایگزینی با این فعالیت و افزایش اشتغال و درآمد آنان به شدت ضرورت دارد.

موانع متنوع‌سازی فعالیت‌های اقتصادی منطقه در سه دسته اجتماعی، طبیعی و مدیریتی- نهادی طبقه-بندی گردید که در نهایت برای روستاها، یک طبقه‌بندی از نظر میزان موانع متنوع‌سازی براساس نظرات پاسخ‌گویان ارائه شد. تفاوت چندانی بین روستاها از نظر میزان موانع، مشاهده نمی‌شود و به طور کلی میزان موانع بالاست. در نهایت می‌توان گفت که ساختارهای نهادی- مدیریتی موجود، بیش از سایر محدودیت‌ها، در عدم تنوع فعالیت‌های اقتصاد روستایی منطقه تأثیر دارد. پس از آن به ترتیب عوامل اجتماعی، عوامل اقتصادی و عوامل طبیعی در عدم تنوع فعالیت‌های اقتصاد روستایی مؤثرند. به عبارتی، نهادهای مختلف، برنامه‌ریزان و مسئولین، بیشترین تأثیر را در عدم تنوع فعالیت‌های اقتصادی روستاییان این منطقه دارند. از این رو، لزوم برداشتن این موانع و توجه بیش از پیش به این منطقه با توجه به اهمیت مناطق مرزی و لزوم حفظ جمعیت این مناطق جهت افزایش امنیت منطقه و کشور، به شدت ضروری به نظر می‌رسد. بر این اساس می‌توان بر موارد زیر تأکید نمود:

۱- بهبود راه‌های ارتباطی این منطقه به‌ویژه راه دسترسی به مرز بین‌المللی باشماق جهت صادرات محصولات تولیدی؛ ۲- ارائه آموزش‌های فنی و حرفه‌ای، ترویجی و غیرزراعی به روستاییان برای ایجاد تنوع در فعالیت‌های اقتصادی و بهره‌گیری از روش‌های نوین؛ ۳- توجه بیشتر دولت در برنامه‌های پنج ساله توسعه و اختصاص بودجه جداگانه به توسعه مناطق مرزی جهت کاهش مهاجرت‌ها؛ ۴- ارائه تسهیلات و اعتبارات، و وام‌های مختلف به روستاییان این منطقه جهت تنوع بخشی به فعالیت‌های‌شان؛ ۵- ایجاد و تقویت تشکل‌های

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-03-29]

تعاونی در این روستاها با توجه به عدم حضور این تشکل‌ها در آن‌ها؛ ۶- سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و دولتی جهت ایجاد زیرساخت‌ها و تسهیل فعالیت‌های اقتصادی (مانند ایجاد صنایع تبدیلی) در این روستاها؛ ۷- ایجاد بازارچه‌های مرزی مناسب در این منطقه و دادن اولویت و نیز برقراری معافیت‌های مختلف برای روستاییان در آن‌ها.

۶) منابع

- Abdullahi, A., 1382, **the role of forms and Hydro-geomorphology processes in rural development planning** (case study; South Zarinehrud county), MS Thesis, Ferdowsi University of Mashhad. (In Persian)
- AhmadiPour, Z., Hafeznia, M. R., & Mohammadpour, A. 2008 **Economic and social impacts of opening borders Case study: the tax collectors at the border with Iran and Turkmenistan**, Human Geography Research, No. 65, pp. 1-18. (In Persian)
- Alavi, M., 1386, **patterns of socio-economic development with an emphasis on sustainable rural development in Iran**, journal of economic aspect, No. 246- 245, pp. 190-201 (In Persian)
- Azkia, M. and Imani, A. 2008, **Sustainable Rural Development**, Tehran, information dissemination. (In Persian)
- Bright, H., Davis, J., Janowski, M., Low, A. & Pearce, D. 2000. **Rural non-farm livelihoods in Central and Eastern Europe and Central Asia and the reform process**: Aliterature review.NRI RNFE report no.2633(Retrieved from: http://www.nri.org/rnfe/ index.html).
- Corral, L., & Reardon, T. 2001. **Rural Nonfarm Incomes in Nicaragua**. World Development Vol. 29, No. 3, pp. 427-442.
- Deininger, K., Olinto, P. 2001. **Rural Nonfarm Employment and Income Diversification in Colombia.** World Development Vol.29, No. 3, pp. 455-465.
- DÉMURGER, S., FOURNIER, M., YANG, W. 2010. **Rural households' decisions towards income diversification: Evidence from a Township in northern China**. China Economic Review 21. Pp. 32-44.
- Ersado, L. 2006, **Income diversification in Zimbabwe:Welfare implications from urban and rural areas,** World Bank policy reaearch working paper 3964.
- Escobal, J. 2001. **The Determinants of Nonfarm Income Diversification in Rural Peru**, Journal of World Development Vol.29, No. 3, pp. 497-508.
- Forouzani, M. and Keshavarz, M. 2009, **the non-farm economy, a new approach in rural development**, the first National Conference on Sustainable Rural Development, University of Kermanshah. (In Persian)
- Ghasemi, M., 2011, **the stabilization of population in rural settlements in township of Mashhad, with emphasis on economic activities diversification approach**, PhD thesis, Ferdowsi University of Mashhad. (In Persian)
- Heidarimokarar, H., 2010, **the role of economic activities diversification approach and agricultural production as the optimal for the sustainable development of rural areas in semi-desert, case study: Township of Zahak**, PhD thesis, Ferdowsi University of Mashhad. (In Persian)
- Hengsdijk, Huib; Guanghuo, Wang; Van den Berg, Marrit M.; Jiangdi, Wang; Wolf, Joost; Changhe, Lu;Roetter, Reimund P. & van Keulen, Herman. 2007. **Poverty and biodiversity trade-offs in rural**

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-03-29]

- Institute of Rural Development, 2003, **Rural Development, reports of the Conference of the challenges and prospects of Iran development,** Volume 4, report 24. (In Persian)
- Javan, J. and Saghaei, M. 2003, **an approach to diversify the rural economy (combining agriculture and tourism),** Proceedings of the National Conference on Agriculture and Rural Development. (In Persian)
- Madulu, Ndalahwa F. 2003. **Linking poverty levels to water resource use and conflicts in rural Tanzania**. Physics and Chemistry of the Earth.
- Mohammadi Yeganeh, B. and Velaei, M. 2014, **the diversification of the rural economy to achieve sustainable development. Case: County of north Marhamatabad in the Miandoab**, Journal of Space Economic and Rural Development, No. 2, Vol 8. Pp. 54-70. (In Persian)
- Moslemi, A., 2006, **sustainable rural development with emphasis on human andenvironment system**, Jihad Magazine, No. 27. (In Persian)
- Motie Langeroudi, S. H., and Heidari, Z. 2012, **the diversification of the coastal villages' economy with emphasis on fishing tourism (Case study: coastal villages of Tonekabon Township)**, Journal of Economic Space and Rural Development, Vol. I, No. 1. Pp. 17-38. (In Persian)
- Mousavi, S. G. 2004, **Agriculture Feasibility in Sojasrud County**, MS Thesis, Ferdowsi University of Mashhad. (In Persian)
- Papoly Yazdi, M.H. and Amirebrahimy, M. 2002, **Theories of Rural Development**, Tehran, Samt Publication. (In Persian)
- Rezvani, M. 2003, **Introduction to Rural Development Planning in Iran**, Tehran, Ghomes publication. (In Persian)
- Statistical Center of Iran, 2006, **General Population and Housing Census** 2006. (In Persian)
- Susan Baker and other, editors 1997, **The Politice of sustain development**, Routledge. London. U.K.
- Taherkhani, M. 2000, **rural industrialization**, Tehran, Ministry of Agriculture. (In Persian)
- World Bank, 2005, **rural development strategy,** the new approach of the World Bank, Tehran, Research of Planning and Agricultural Economics Institute. (In Persian)
- www.europ.eu
- www.omofra.gov.on.ca
- Young, J., Alavizadeh, S. A. M., and Kermani, M. 2011, **the role of diversification economic activities in rural development: case study: Samirom Township**, Journal of Geography, Vol. ninth, No. 29, pp. (In Persian)
- Young, J., Shayan, H., Noghani, M., and Ghasemi, M. 2011, **the stabilization of population in rural settlements in Township of Mashhad with emphasis on diversification of economic activity approach**, Journal of Geography and Regional Development, No. 16, pp. (In Persian)
- Yunez-Naude, A., & Taylor, J.E. 2001. **The Determinans of Nonfarm Activities and Incomes of Rural Households in Mexico, with Emphasis on Education**. World Development Vol.29, No. 3, pp. 561-572.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-03-29]